

MÉSZÁROS CSABA

Posztszocializmus és posztkolonializmus: Szibéria megértésének keretei Európában

A tanulmány az észti antropológus, Aimar Ventsel 2005-ben megjelent kötetén keresztül világítja meg a mai nyugat-európai Szibéria-kutatások legújabb eredményeit és módszereit. A Hallei Max Planck Institut Szibéria kutatócsoportja – amely műhelyhez Aimar Ventsel is kötődik – a posztszocializmus-kutatásokba tagozódik be. Kérdésselvetéseivel az észti szerző egyrészt a tulajdonnal kapcsolatos posztszocialista gondolkodásmód sajátosságait igyekszik megragadni, másrészt anyagát egy eurázsiai összehasonlító keretben próbálja elhelyezni. Ventsel kutatói szemléletének sarokköveit azonban nemcsak ez a két gondolat adja, hanem a vadászok és pásztorok ökológiájának vizsgálata, illetőleg az orosz állam kisközösségeiben (*islands of state*) való működésének tanulmányozása révén felhalmozódott antropológiai tapasztalatok.

A szaha¹ pszichedelikus, sámánisztikus rockzene képviselői (Cholbon, Choroon, Stepanida Borissova és mások) újszerű, hitelesnek tűnő hangzásuk miatt meglepően kiterjedt ismertségnek és nagy népszerűségnek örvendtek a nyugat-európai alternatív zenei életben az 1990-es évek elején. Ma már a szaha rockzene és a „saharoga” stílus népszerűsége meg sem közelíti tíz-tizenöt évvel ezelőtti tetőpontját, de a stílus képviselői még mindig gyakran tűnnek fel különféle európai fesztiválok porondjain. 2003-ban Jakutskban én is éppen azon dolgoztam, hogy egy szaha „sámánrock”-együttes, a Chysskyrai magyarországi turnéját megszervezzem. Valentina Romanova – aki végül is részt vett a győri Mediawave fesztiválon – volt a kiszemeltem. Amikor több találkozás és beszélgetés során kiderült, hogy valójában nem kifejezetten koncertszervezőként, hanem antropológusként töltöm napjaimat Jakutiában, Valentina megjegyezte, hogy egy másik, észti antropológus ismerőse is volt Jakutskban, Aimar Ventsel. Azért találkoztak, mert Ventsel hagyományos antropológiai terepmunkája mellett Jakutskban is hosszú időt töltött az ottani könnyűzenei élet működését vizsgálva.² Később együtt utaztak Valentina szülőfalujába, Myndaghaiba, Közép-Jakutiába, az Amma folyó mellé.³ Valentina egy dolgot emelt ki Aimar Ventsellel kapcsolatban: milyen hamar és jól összebarátkozott édesapjával, annak ellenére, hogy szinte csak oroszul beszéltek egymással. Ez az utazás Aimar Ventsel terepmunkáját követően, nyáron esett meg. Valentina szerint azért is érthette meg Aimar Ventsel olyan jól a helyi embereket, mivel ő is a Szovjetunió szülötte volt, így ismerte annak működését. Több év távlatából, Ventsel 2005-ben megjelent *Reindeer, Rodina and Reciprocity. Kinship and Property Relations in a Siberian Village* című könyvét (Ventsel 2005) olvasva sokszor eszembe jutottak az énekesnő megjegyzései, hiszen a szerző érdeklődésének sajátos

2007 10 (2):259–273.

Tábla

vonásai párhuzamba állíthatók e múltbéli beszélgetésről adott jellemzéssel. A sokszínű érdeklődés, a helyzetleírások emberközelisége, empátiája, illetve a közvetítő nyelv használatának köszönhető kognitív távolság egyszerre hagyja lenyomatát a kész munkán. E sajátosságaival Aimar Ventsel monográfiája azon nyugat-európai Szibéria-kutatások sorába illeszkedik, amelyek a mai szibirisztika korántsem hagyományos műhelyeit (Aberdeen, Cambridge, Halle, Párizs) jellemzik az utóbbi öt évben.

Eurázsia, posztszocializmus, ökológia és az orosz állam

A nemzetközi Szibéria-kutatások egészen a szovjet rendszer utolsó évtizedéig valósággal szomjazták a hosszas terepmunkákat, ami egyaránt igaz a szovjetunióbeli kutatókra és a külföldi néprajzosokra, antropológusokra.⁴ A terepre jutás valamelyest könnyebbé vált a hetvenes évek legvégétől, és a nyugati antropológia mára rangidős képviselői végre kivitelezhették első terepmunkáikat Szibériában. A terepmunkák legkorábbi hullámát olyan kutatások képviselik, mint Caroline Humphrey burjátiai kolhozleírása, Marjorie Balzer Mandelstam elemzése a hanti és a szaha identitásról, vagy Roberte Hamayon sámánizmusvizsgálatai. A szibériai terepmunkák száma a kilencvenes évekre már jelentősen megnőtt, és mára Európa-szerte dolgoznak olyan hosszú terepmunkákkal rendelkező kutatók, akik Szibériára fókuszálják figyelmüket. E sokrétű kutatási palettán a Szibéria-kutatások egyes jelentős tudományos műhelyei (éppen aktuális tudományos céljainknak megfelelően) egy-egy megközelítésmód, problémacsoport tárgyalását tűzik ki célul. Párizsban a szibériai népek szellemi életének sokrétű vizsgálata tűnik jelentősebbnek, míg Aberdeenben – Tim Ingold hatására – az ökológiai és gazdálkodási kérdések elemzése hangsúlyosabb.

Halléban – amely műhelyhez Aimar Ventsel is kötődik – mindezekkel szemben a Szibéria-kutatások gondolati keretét a posztszocializmus-kutatások adják, annak köszönhetően, hogy Chris Hann a vezetője a Max Planck Szociálintropológiai Kutatóintézet Posztszocialista Eurázsia kutatóosztályának, amelyhez – részben – az intézetben működő Szibéria-kutató csoport is tartozott. Aimar Ventsel jakutiai kutatásait e 2000 és 2002 közt fennálló csoport keretei között végezte, amely csoport egyben a „Property Relations” kutatási program része is volt. E kutatási program kérdésvetése két fő gondolat mentén rendeződtek. A kutatócsoport elsőként a magántulajdon helyzetének és szerepének vizsgálatát tűzte ki célul egy olyan posztszocialista közegben, amelyben a szocializmus munkaszervezésének és tulajdonfelfogásának hatása még jól tetten érhető a mindennapokban. Ennek megfelelően a programban részt vevő kutatók a magántulajdonról való gondolkodás változásainak nehézségeire, valamint e változás társadalmi hátterére igyekeztek koncentrálni a posztszocialista államok politikai, bürokratikus közegében. (Hann 2000:1–12) Ezzel párhuzamosan – és az antropológiai összehasonlító gondolkodás hagyományaival szemben – Európa és Ázsia helyett Eurázsia fogalmi keretében igyekeztek feltérképezni a bekövetkező változásokat, illetve kísérelték meg összevetni az egymással párhuzamba állítható gyűjtési eredményeket. (Hann 2003:2–3) A kutatás keretének kijelölése természetesen az összehasonlító és az általánosító szemlélet előtérbe helyezését és egyben rehabilitálását is jelentette, hiszen Jack Goody házasságról és rokoni csoportokról írott munkáit leszá-

mítva alig akadnak a nemzetközi szociálintropológiában olyan jelentős kutatási tervek és eredmények, amelyek Eurázsia egészére vonatkoznak.⁵

Aimar Ventsel könyvében – a fenti célkitűzéssel összhangban – mindkét kutatási igény jelentkezik. Kérdésfelvetéseivel a szerző egyrészt a tulajdonnal kapcsolatos poszt-szocialista gondolkodásmód sajátosságait igyekszik megragadni, másrészt anyagát gyakran veti össze más területekről ismert kutatások eredményeivel, Lengyelországtól egészen Kínáig. A szerző kutatói szemléletének sarokköveit azonban nemcsak ez a két gondolat adja, hanem annak a két (Caroline Humphrey irányítása mellett megvalósuló) kutatási projektnek a tanulságai is, amelyeket evenkik közt folytatott David G. Anderson és Nikolai Ssorin-Chaikov, és amelyek eredményei egymást követve jelentek meg 2002-ben és 2003-ban.⁶ David G. Anderson ökológiai és területfelosztási, valamint vadászterület-felhasználási megfigyelései tettek nagy hatást Ventsel könyvére, Ssorin-Chaikovnak pedig a szovjet, majd a föderatív orosz állam evenki kisközösségben való működésének hétköznapijairól szóló leírása hagyott nyomot a kötet lapjain. E két kutatás azoknak a Szibériáról megjelent munkáknak a prototípusát képviseli, amelyek – talán Párizst leszámítva – az európai és amerikai szociálintropológiai kutatásokat jellemzik. Ezen munkák sorába illeszkedik Aimar Ventsel könyve is, mindazokkal az elméleti megfontolásokkal felvértezve, amelyek a szocializmus- és poszt-szocializmus-kutatások (Verdery, Bloch) során, az eurázsiai keretekben való gondolkodás (Goody, Hann) eredményeképpen, a vadászok és a pásztorok ökológiájának vizsgálatából fakadóan (Ingold, Sneath), illetőleg az orosz állam működésének (Pika, Slezkine, Forsyth) tanulmányozása révén halmozódtak fel a kilencvenes évek közepére az európai antropológiai gondolkodásban.

Nem lehet elhallgatni azonban azt sem, hogy e szilárd elméleti alapok ellenére az utóbbi időben megjelent szibirisztikai kötetek nehézségekkel is küzdenek, amelyek a jelen kötetben is jelentkezők. Így például a kutatások többségének esetében az anyagok gyűjtése és megértése döntően orosz közvetítőnyelven történik. Ez mind a terepen, mind a feldolgozás során óhatatlanul eltávolítja a kutatókat tárgyuk bizonyos aspektusainak megértésétől. Aimar Ventsel terepmunkája is jobbra oroszul zajlott egy olyan közegben, ahol az orosz a lakosság többségének csupán második nyelve volt. Ennek megfelelően a kötetben közölt párbeszédnek mind oroszul szerepelnek. A társadalmi gyakorlat (a megfigyeléssel szerezhető adatok) túlsúlya a rá vonatkozó émius értékelések (szóbeli és írott narratívák, melyek a közösségen belül aktiválódnak) rovására sokszor már-már nyomasztó, és az olvasó ennek hatására azt érzi, hogy a bemutatni kívánt közösség tagjai igen távolra kerülnek tőle, és csak a kutató narratíváján keresztül tud hozzájuk férni. Gyakran felemásra sikerül a kisebbségi helyzetben lévő csoportok, azaz a szibériai népek identitásának és nemzettudatának bemutatása is, mivel ezekben a munkákban az etnikus problémákat jellemzően felülről lefelé, az orosz állam szerepét és a rá adott bennszülött *válasz* természetét taglalva értelmezik. Ez különösen a nagyobb népek és köztársaságok (Jakutia, Burjátia, Tuva) esetén problematikus eljárás, ahol a helyi etnikus gondolkodásnak saját, az orosz iniciatíváktól független, belső élete van.

A terepmunka és a terep sajátosságai

Aimar Ventsel terepmunkájának színhelye Jakutia néprajzilag kevésbé kutatott, legészakkeletibb megyéje, Anaabyr. A területről szóló szakirodalom ötoldalnyi szemléje így azután nemcsak bőséges, de már át is nyúlik más területekre, és olyan munkákat is magában foglal, amelyek nem közvetlenül Anaabyrral foglalkoznak. Valódi néprajzi terepmunkát még kevesebbet lehet ismerni e területről, néhány orosz (Gurvich, Vasiljev) és szaha (Popov) kutatón kívül nem kutatták néprajzosok ezt a vidéket. Külföldi szerzőként és antropológusként pedig kétségtelenül Aimar Ventsel az első, aki hosszabb terepmunkát folytatott a területen. Így igen kevés összehasonlító anyag állt a szerző rendelkezésére, aki ennek megfelelően adatait sokszor a közeli és jobban feltárt Dolgán-Nyenyec, illetve az Evenki Autonóm Területen végzett kutatások eredményeivel veti össze. A terepmunkák kis számával szemben az orosz Szibéria-kutatások irányának megfelelően változatos és viszonylag bőséges, félig feldolgozott statisztikai, népszámlálási és adóösszeírási adatok állnak a kutatók rendelkezésére még erről a területről is. Ennek az anyagnak a többségét a szerző be is dolgozta a kötetbe. Mivel a területről általában igen kevés ismerettel rendelkeznek az olvasók, a könyvben részletesen bemutatásra kerülnek Jakutia és Anaabyr megye éghajlati, természetrajzi viszonyai. Anaabyr megye területén tundra és erdős tundra található, ahol a dolgánok, az evenkik és szahák a cári időszakban halászattal, vadászattal, illetve réntartással foglalkoztak. Ez a helyzet nem változott lényegesen a szovjet időszak alatt sem, csak éppen a termelés a különböző kollektív termelési formák új keretei között szerveződött meg.

Jakutia sajátos képződmény Szibériában, mind közigazgatásilag, mind etnikai viszonyait tekintve. Egyrészt kitűnik a többi közigazgatási egység közül hatalmas kiterjedésével (több mint 3 millió négyzetkilométernyi), másrészt az északi szélességnek azon a fokán, ahol a szahák élnek, az Urálon túli területen Oroszországon belül nincs még egy olyan népes etnikum, mint a övék (több mint 300 000 szaha él ma Oroszországban, túlnyomó többségük Jakutia határain belül). A szahák emellett szibériai viszonylatban erős, tevékeny értelmiséggel, több egyetemmel és főiskolával (ahová többségükben szahák járnak), jelentős könyvkiadással és sajtóval rendelkeznek. Ez annak is köszönhető, hogy Jakutia a területén folyó nyersanyag-kitermelés bevételeinek köszönhetően viszonylag tehető régiója nemcsak Szibériának, hanem egész Oroszországnak is, aminek eredményeképpen képes kulturális és oktatási kiadásait finanszírozni. Fontos tényező Jakutia esetében, hogy a szahákat már a legkorábbi orosz leírások is mint Szibéria legéletrevalóbb népét írták le. Valóban, Szibériában a szaha az egyetlen olyan nép, amely nemcsak településterületét és lélekszámát növelte meg a cári időszakban (ezt megtették a burjátok, a csukcsák és a nyenyecék is), hanem más őshonos népek mellett jelentős betelepülő népességet (oroszokat, tatárokat) is képes volt asszimilálni. Nem is meglepő, hogy a szahák a Szovjetunió felbomlása után – a tyvákkal együtt – előbb fogadták el saját köztársasági alkotmányukat, mint a föderatív orosz (Giuliano 2006:305–306). A szahák identitásának ma is fontos eleme tehát, hogy Szibériában ők a legerősebb, legéletrevalóbb csoport, akik, ha kell, az oroszokkal is versenyre tudnának kelni. Egy jakutiai terepmunka esetében így azután mindig tekintettel kell lenni a Szaha Köztársaság és a többségi szahák politikája által teremtett

környezetre, párhuzamosan azokkal a társadalmi szabályokkal, amelyeket magasabb szinten az orosz állam hoz létre.

Külön bonyolítja a helyzetet Anaabyr megyében az a körülmény is, hogy a terület Jakutiának etnikailag igen vegyes vidéke, hiszen településein szahák, dolgánok, evenkik, evenek és oroszok élnek. Közülük is különösen izgalmas a dolgánok esete; heterogén identitásuknak és származásuknak (szaha, evenki, orosz és szamojéd eredetet feltételezve) külön fejezetet is szentel Aimar Ventsel (234–254).⁷ A dolgánok, miközben a szaha identitás pozitív elemeit magukénak tekintik, saját, helyi dolgán identitással is rendelkeznek, amely talán nemcsak belső igényből jött létre, hanem azon egyszerű tény hatására is, hogy a szahák még ma sem tartják valódi szaháknak azokat a szahául beszélőket, akik evenki módra rénszarvast tartanak, vagy akiknél feltételezhető az evenki ősök megléte. A szahák (és különösen a Jakutia központi területein élő szahák) számára a dolgánok tehát, bár a szaha nyelv egy nyelvjárását beszélik és rendelkeznek szaha ősökkel, sosem lesznek igazi szahák, csak *tongusok*.⁸ Ez a sokszínű identitás és multietnicitás igen speciális közegét adja Ventsel terepmunkájának.

Végezetül a terep, Anaabyr megye sajátos helyzetének még egy vonására kell rámutatnom. Jakutia nyugati megyéiben, délről észak felé haladva egymás után tárt és tár fel gyémántbányákat az ALROSA, a gyémántkitermeléssel foglalkozó, döntően föderatív kézben lévő vállalat. A gyémántbányászat, amely Jakutia bevételeinek tetemes, de az orosz állam bevételeinek sem elhanyagolható részét adja, stratégiai ágazat a térség gazdaságában. Az ALROSA ennek megfelelően Nyugat-Jakutia három megyéjében (Mirnijben, Ölönökben és Anaabyrban) igen nagy befolyásra tett szert. Ez az oroszok által irányított vállalat nemcsak munkásokat telepít le a bányák köré szerveződő településeken, hanem a terület mezőgazdasági termelésének fő felvevőpiaca is. Sok esetben ezen túlmenően szinte állami feladatokat lát el, amikor magára vállalja a légi közlekedés fenntartását, vagy amikor tevételesen részt vesz a boltok ellátásában. Az ALROSA Jakutia e három nyugati megyéjében megkerülhetetlen tényező, és a réntartók életére is komoly hatással van. Esetenként fontosabb közegét jelenti életüknek, mint Jakutia vagy éppen Oroszország.

Posztszocializmus posztkolonializmus helyett – a leírás

Az elmúlt időszakban elsősorban történészek és mentalitásvizsgálattal foglalkozó szerzők írják le egyre világosabban azt a nehezen kétségbevonható ténytet, hogy a cári Oroszország hasonló időben, okokból és eszközökkel kebelezte be Szibériát, mint ahogyan tették azt azok az európai hatalmak, amelyek gyarmatbirodalmakat építettek ki Afrikában, Ázsiában és máshol.⁹ A kolonializmus kutatásokon alapuló szempontokat is figyelembe véve érdemes értelmezni azokat a törekvéseket, amelyekkel a cári közigazgatás, illetve a szovjet állam kezeli a szibériai őshonos népeket. A kolonializmus- és „first nation”-kutatásokkal szemben, ahol hasonló jellegű kérdések merülnek fel a többségi társadalom és az őshonos lakosság kapcsolatára vonatkozóan, a Szovjetunió esetében a szocializmus időszaka új kihívásokat jelent(hetne) a kutatók számára. S noha a kolonializmusra (és a posztkolonializmusra) vonatkozó szakirodalom használható lenne az orosz és a szovjet állam szibériai szerepének megismerésére, össze-

hasonlításukkal vagy a kérdések fogalmi hátterének megalapozásakor, ettől egyaránt tartózkodik az antropológiai kutatás általában, illetve az itt recenzált munka is.¹⁰ A kolonializmus viszonyai ugyanis a mai Szibéria-kutatások számára véget érnek a szovjet rendszer megszilárdulásával.

Aimar Ventsel kutatói kérdései a következő alapkérdésen nyugszanak: miképpen képesek a korábbi állami gazdaságokban dolgozó anaabryiak megbirkózni a poszt-szocializmus hétköznapijainak nehézségeivel egy olyan helyzetben, amelyben a források és a javak igen egyenlőtlenül vannak elosztva? A poszt-szocialista környezetben fellelhető tulajdonformákra és forrásfelosztásra összpontosító szerző céljainak megfelelően három bevezető, leíró fejezetet ír könyvéhez. Az első Jakutia és azon belül Anaabry megye általános természeti, politikai viszonyait mutatja be. Ugyanebben a fejezetben ismerteti a szerző a szakirodalmat és a kutatás céljait, a kutatás módszereit és a könyv felépítését. Erről a korábbiakban már volt szó.

Az ezt követő fejezet történeti szempontból mutatja be (és helyezi el) Anaabry etnikai és gazdasági viszonyait az oroszok 17. századi megjelenésétől egészen a szocialista rendszer és a Szovjetunió felbomlásáig. A fejezet azzal a céllal íródott, hogy fölvezetse a poszt-szocialista rendszerben működő gazdasági szervezetek és gazdálkodási formák történeti hátterét. Nagy jelentősége van ebből a szempontból két tényezőnek. Egyrészt a cári közigazgatás a saját érdekeinek megfelelően a rokoni csoportokban megerősítette a nemzeti vezetői pozícióját, hogy a prémadó (*jaszak*) begyűjtése egy meghatározott személy, illetőleg annak rokonsága által egyszerűbben ellenőrizhető és kezelhető legyen. Ez a dolgánok és az evenkiek rokonsági szervezetének bizonyos vonásait kiemelte, más sajátosságait viszont gyengítette. A nemzetségek (*rod*) szerint gyűjtött adó ennek megfelelően a nemzetség mint társadalomszervezeti forma megerősítését hozta magával, annak minden sajátosságával együtt (viri- vagy patrilocális lakóhelyválasztás, a vagyoni öröklés stb.). A másik tényező a vadászok és réntartók vándorlásának szabályozása és meghatározott területhez kötése volt. Az adó begyűjtése ugyanis Szibériának ezen a részen téli erősségek (*zymovje*) szerint történt, ami azt jelentette, hogy az adózó nemzetségeknek évente fel kellett keresniük egy orosz erősséget (ez sokszor nem volt több egy-két faháznál), hogy befizessék az adójukat. A cári közigazgatás arra törekedett, hogy a jobb ellenőrizhetőség érdekében az adózó nemzetségek minden évben azonos helyen fizessék be adójukat, tekintet nélkül arra, hogy változik-e a szóban forgó nemzetség vándorlásának az útvonala. Az is gyakorta megtörtént emellett, hogy a cári közigazgatás területi alapon összevont egyes kis létszámú adózó nemzetségeket egy nagyobb adózó egységbe, optimalizálандó az adó befizetését és beszedését. Ez a gyakorlat oda vezetett, hogy a vándorló nemzetségek egyre nagyobb mértékben kezdtek egy meghatározott földterület használatához és kiaknázáshoz kötődni, aminek eredményeképpen egyes területekre idővel jogot formáltak. A szovjet állam oly módon változtatott ezen a rendszeren, hogy a rokoni csoporton alapuló autoritások és szervezeti formák jelentőségét csökkentette, de a lokalitáson alapuló együttműködő csoportokat (éppen a falvak létrehozása által is) megerősítette.

E két tényező hatását egyszerre szemlélve és megértve tárul fel a harmadik fejezet tartalma: a terepmunka idején létező gazdálkodási és tulajdoni formák szerkezetének leírása. A szocializmus után az orosz állam a rokoni alapon szerveződő gazdálkodási

formákat újból megerősítette. Ennek következtében a közösen gazdálkodó egységek változatos alakulatai jöttek létre a vizsgált területen, sajátos panoptikumát adva a lehetséges gazdálkodási formáknak, a régi szovhoz maradványszervezeteitől a területi, a rokoni és a területi-rokoni alapon létrejött gazdasági egységekig. A különböző alapelvek szerint felépülő, együtt gazdálkodó formákhoz más és más jogok, kötelesek és források lettek hozzárendelve, amelyek így az antropológiai kutatómunka izgalmas területét adják. E fejezetben a szerző nemcsak bemutatja e szervezeti egységek tagjait és működését, hanem beszámol a körükben folytatott terepmunka időtartamáról, módjáról és eszközeiről is. A terepmunka eltérő lehetőségeiből fakadóan lényeges különbségeket lehet találni az egyes szervezeti egységek leírásának mélységében és pontosságában. Egyes közösen gazdálkodó csoportokhoz ugyanis el sem jutott a szerző, másoknál pedig csupán egy hosszú hétvégét töltött. Így azután esetenként (különösen a vadász- és halászszövetkezetek leírásakor) hiányérzet maradhat az olvasóban.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy e két leíró fejezet jeleníti meg a terepmunka közegét, illetőleg azt a történelmi hátteret, amelyen belül a szerző saját gyűjtött adatait a rendelkezésére álló módszertani megfontolások alapján elemezni kívánja. Fontos látni, hogy a történelmi adatok értelmezése, valamint a kutatás jelenének időpontjában létező gazdálkodási egységek megragadása önmagában is tükrözi a szerző érdeklődésének sajátosságait. Ennek megfelelően az anaabryi terület leírása a tulajdonviszonyok változását és a tulajdonlás jellegét emeli ki. Jól látható, hogy mennyivel otthonosabban mozog a szerző a szocializmus alatti és a szocializmus utáni események leírásában, mint a cári korszak változásainak bemutatásában. Nem is igen lehet látni azt a kontinuitást, ami a cári közigazgatást összeköti a szocialista rendszer kiépítésének néhány intézkedésével (például a lokális csoportok megerősítése, új autoritások kiemelése stb.). Ennek a bemutatása ugyanis nem volt a szerző célja. Aimar Ventsel a dolgánok, szahák és evenkik tulajdonviszonyait nem aszerint kívánja megérteni és leírni, hogy az miképpen illeszkedik az orosz, majd a szovjet állam szibériai és a szibériai kis népeket ellenőrző, kolonialista törekvéseinek sorába, hanem annak tükrében, hogy a kollektív termelési és tulajdoni formák milyen magyarázatát adják a jelen szervezeti formáinak, az azok működésében megfigyelhető nehézségeknek és egyenlőtlenségeknek. Röviden: a kolonializmus- és posztkolonializmus-kutatás helyett a szocializmus- és poszt-szocializmus-kutatások eredményeit, megfontolásait részélti előnyben a szerző anyagának értelmezésében.

Fogalmak és átmenetek –a rénszarvas, a szülőföld és a reciprocitás

A könyv további részében a fent bemutatott kontextusban három szempont alapján elemzi a szerző a terepen talált tulajdoni formák sajátosságait. Elsőként a forrásokhoz, a földterülethez (*rodina*) való hozzáférést, ezt követően e források és vagyontárgyak cseréjét (*reciprocity*), végül a rénszarvastartást, azaz a jószágokhoz mint vagyontárgyakhoz való hozzáférést (*reindeer*) mutatja be. Ezeknek az elemző fejezeteknek a legnagyobb értékük, hogy Ventsel nem elégszik meg azon kategóriák szolgálai használatával, amelyek eddig mereven kijelölték a tundrai életmód gazdasági és rokoni rend-

szereére vonatkozó megértés kereteit, hanem megkísérli e fogalmak elhatároló jellegét feloldani, átmeneti formák létezését feltételezve.

Az első elemző fejezet a földtulajdonviszonyokról és a vadászati, legeltetési forrásokhoz való hozzáférésről szól. Ez a fejezet a címben is szereplő „rodina”, azaz szülőföld, haza fogalmát és annak használatát vezeti be. Az anaabryi tundra az állam osztatlan tulajdonában van, de az egyes szövetkezetek, családi, nemzeti gazdaságok bizonyos részeit hosszú távra használatba vonhatják. Ezek a hosszú távon egy meghatározott csoport által használt és kiaknázott területek a helyi jogtudatnak megfelelően a területet használó csoport, gazdasági egység tulajdonába mennek át. Ez nemcsak azt jelenti, hogy kizárólag ez a csoport legeltethet, vadászhat, illetve halászhat a területen, hanem azt is, hogy ez a csoport egyben a gazdája is (*khozjain*) ennek a területnek – ami többet és mást jelent a pusztai tulajdonláshoz képest.

A tundra mint táj, mutat rá a szerző, nem osztható fel társadalmilag jelölt, illetve társadalmilag jelöletlen, „vad” részekre, mivel a tundra egésze azáltal, hogy az ott lakó csoportok ismerik annak sajátosságait, szocializált tájjá változik. Így elsőként is a vad, a tundrán nomadizálók által nem használt természeti tér, illetve az általuk használt, társadalmilag értelmezett és felfogott tér megkülönböztetése közti átmenetek vizsgálatának a lehetősége teremődik meg. Természetesen vannak olyan részei a tundrának, amelyek jobban ismertek, és egy bizonyos gazdálkodó egységhez tartoznak, de vannak olyan területei is, amelyek kevésbé bejártak, és amely területek kiaknázásának joga sincsen pontosan meghatározva (135). Az is előfordul, hogy egy területnek a tulajdonjoga, amelyet elvileg ugyan birtokol egy gazdasági társulás réntartó brigádja, lassan átszáll egy vadréntre vadászó brigádra, mivel ők, ellenben a réntartókkal, évről évre használják azt. A tundra ismerete és használata így a tundrai haszonvételre való jogokat is tartalmazza a brigádok számára, átmeneti tulajdoni formák sokaságának tartva fenn helyet az ismeretek és a használat kvantitatív jellegéből fakadóan. Ezt a területekhez fűződő viszonyt nevezi Aimar Ventsel a földtulajdon rugalmasságának (*elasticity*), amely a tundrai tulajdonszemlélet legjellegzetesebb vonásaként jelenik meg.

A szerző amellettt érvel, hogy a családokon, esetleg ágazatokon keresztül öröklődő földhasználati jog és gazdatudat nem minden esetben tekintendő a szovjet, kollektív termelési módszereket megelőző, nemzeti alapú gazdálkodás örökségének, hanem esetenként éppen a szovhoz erősítette meg egyes családok vagy éppen családi alapon szerveződő brigádok bizonyos területekhez való jogát. A kollektív termelési viszonyok elterjedése, valamint a rokoni alapon szerveződő, együttműködő csoportok elleni szovjet fellépés sem volt ugyanis elegendő ahhoz, hogy a családi alapon szerveződő gazdálkodást felszámolja. Ehelyett a szovhozok vezetése idővel kénytelen volt beletörődni abba, hogy a brigádok akkor működnek a leghatékonyabban, ha annak tagjai egymás közeli rokonai. E családi brigádok egyes esetekben úgy váltak bizonyos területek gazdáivá, hogy azokat kizárólag a szovhoz időszakában és annak döntései alapján használták, korábban nem. Így bármennyire csábító is lenne a szovjet rendszert megelőző nemzeti területek helyreállítását megkísérelni a jelenlegi helyzetből, ez nem lehetséges.

Ezt a fejezetet követi a csere, a reciprocitás bemutatása. A tulajdonviszonyok elemzésénél ez különösen fontos kérdés egy olyan területen, ahol a források meglehetősen egyenlőtlenül vannak elosztva. Aimar Ventselnek a csere *jellegével* kapcsolatban tett

megállapításai érdemelnek különös figyelmet. Azzal a Polányi Károly munkái óta elterjedt nézettel szemben, miszerint a preindusztriális társadalmak cseréje a reciprocitáson és a redisztribúción alapul, az indusztriális társadalmaké pedig, ezzel ellentétben, az imperszonális és piaci viszonyokon, a szerző érvelése szerint a posztszocializmus közegében éppen a piaci viszonyok megjelenése teszi egyre fontosabbá a perszonális viszonyok szerepét a cserében. Ez különösen fontos azokban az esetekben, amikor a tundrán élő csoport és a faluban élő rokonság kölcsönösen kiszolgáltató és egymásra utalt helyzetben van. Míg a tundráról hús, hal és irha kerül be a cserekapcsolatba, addig a faluból vagy a falu által üzemanyag, élelmiszerek, ruhák és lőszer.

A cserekapcsolatok azonban nemcsak a településre és a település körötti tundrára szorítkoznak, hanem nagy távolságokat átfogva egészen a jakutszki rokonok és ismerősök bevonásáig terjednek. Utóbbiak szállásadással, élelmiszerekkel kapcsolódnak be a rendszerbe, a rokonok hálózatának közvetítése révén a tundrán megtermelt javakból részesülve. A nagy távolságok és az akadozó közlekedés, valamint a kevés készpénz miatt a cseretermékek útja előre nem is számítható ki, így sokszor rögtönözni, máskor pedig hosszasan várni kell, hogy annak egyes tételei a cserekapcsolatot fenntartó felek közt újtjukra kelhessenek. Ez lehet az oka annak, hogy a cserekapcsolatokban oly nagy szerepe van a személyes kapcsolatoknak, és mindenekelőtt a rokoni kötelezettségeknek. Ventsel szerint ugyanakkor az egymásra utalt helyzetben létrejövő, széleskörűen működő rokoni kapcsolatok legfontosabb alapja a szovjet időszak előtt működő kiterjesztett családok összetartó ereje, amelyeket a szovjet időszak családpolitikája (kevés sikerrel ugyan) megszüntetett és elemi családokra tagolt. Ez a megállapítás azonban önmagában nem lehet a jelenség magyarázata, mivel Jakutia középső területein ezek a széles rokoni csoportokat behálózó csereközösségek ugyanolyan erővel léteznek, mint Jakutia északi megyéiben, annak ellenére, hogy a területen korábban, még a cári időkben sem a kiterjesztett családok alkották a jellemző rokoni együttélési és együttműködési formát, hanem az elemi családok (Slepcev 1989, Basharin 1956).

A rénszarvas kétségtelenül a tundrai lét alapja, ezért tartásának körülményei, eszközei és az ehhez kapcsolódó szakismeret a tundrai lét legfontosabb elemei közé tartoznak. Különösen így van ez egy olyan kutatás esetében, amely a tulajdonviszonyok vizsgálatát tekinti feladatának, mivel a tundrai réntartók legjelentősebb és legkönnyebben áruba bocsátható tulajdona a rénszarvas. Elsőként is a réntartásra használt fogalmakat pontosítja a szerző. Tim Ingold a rénszarvasokhoz kapcsolódóan háromféle társadalmi gyakorlatot különböztet meg. Ezek a nevelés (*taming*), amely az ember és az állat közötti szociális kapcsolatra utal, az őrzés vagy nyájban tartás (*herding*), amely az ember és az állat ökológiai kapcsolatát fejezi ki, és végül a tenyésztés (*breeding*), amely az emberek által végzett szelekciós technikát jelöli. (Ingold 1986:5) Ehhez Aimar Ventsel egy negyedik gyakorlatot is hozzátesz, mégpedig a rénszarvas felügyeletét (*keeping*), amely azt a helyzetet írja le, amikor valaki egy másik ember rénszarvasait ideiglenesen vigyázza, tartja. Ennek a gyakorlatnak a reciprocitáson alapuló bonyolult cserekapcsolatok keretei közt igen jelentős szerepe van.

A rénszarvastartást a szerző nem is különíti el teljesen a vadászattól és a halászatától, hiszen, mint ahogyan azt már a bevezető fejezetben is írja (38–39), a rénszarvas-tartás és a vadászat a cári időkben és később, a szovjet időkben is egymás mellett volt jelen Anaabyrban, ahogy ma is egymás mellett működnek a va-

dász- és a réntartó brigádok. A vadrének vadászata és a szelídített rének tartása nem két egymásnak ellentmondó feladat, hanem egyazon életformának két oldala.¹¹ Így a vadrének és a házasított rének ismerete két egymást feltételező tudás a területen. Azok a rénpásztorok, akik nagy tapasztalattal rendelkeznek, és akiknek a keze alatt jobban szaporodik a rénállomány, egy gazdasági egységen belül magasabb pozíciókat foglalhatnak el, mint társaik. Mivel a rénszarvastartás alapvető gazdasági egysége nem a személy, hanem az elemi család, ezért a megfelelő technikák ismerete nem önmagában a jó pásztor vagy a brigádvezető, hanem az egész család társadalmi helyzetét befolyásolja.

A rénszarvasok tulajdonlasi formája a sokféle gazdasági egységnek köszönhetően igen változatos. A térségben található állami, szövetkezeti és magántulajdonú rénszarvasok egyaránt. Az igazi kérdés azonban nem az, hogy ki a tulajdonosa a rénszarvasoknak, hanem az, hogy ki tartja őket. A rénszarvastartás minősége szabja meg tehát azokat a viszonyokat, amelyek a családok közti viszonyokat alakítják. A rénszarvas kölcsönadása, ajándékozása, felvigyázása mind olyan cselekedetek, amelyek a maguk gazdasági jelentőségén túl kifejezik egyes rokoni, illetve baráti csoportok összetartásának természetét.

Etnicitás és ellenőrzés – a gazdálkodási rendszer fenntartásának feltételei

Az utolsó két fejezet a földhöz, a cseréhez és a rénszarvasokhoz fűződő viszony működtetésének és megőrzésének két módját mutatja be. Ezek közül az egyik az etnikus identitás, amely egyesítve fejezi ki a területhez, a réntartáshoz mint életmódhoz való kötődést, valamint az azonos etnikus csoporthoz tartozók összetartását. A másik fejezet a társadalmi ellenőrzés belső technikáit mutatja be, amelyek alkalmazása révén a közösség képes levezetni belül keletkező feszültségeit, biztosítva a rendszer működését. Látható, hogy az etnicitás kifelé működik, az anaabyriak másokkal (a közép-jakutiai szahákkal vagy az oroszokkal) szemben fogalmazzák meg és védik etnikus alapon érdekeiket, a társadalmi ellenőrzés pedig befelé működik, azaz a közösség különféle eszközeivel a külső tényezőket (rendőrség, törvények stb.) kizárva igyekszik megszüntetni a rendszer működését fenyegető anomáliákat.

A dolgán etnikus identitás sajátos elemeinek problémáját fentebb már érintettem, e helyt csak a következő megjegyzéseim lennének. Aimar Ventsel pontosan látja, hogy az etnikai határok kialakításáért elsősorban a kolonialista céljait védelmező orosz állam bürokratikus rendszere volt felelős. Ezeket az etnikai határokat a szovjet rendszerben már tényként kezelték, és –ahogyan a szerző is állítja – ezen határok alapján történt meg a források felosztása. A szovjet állam nemcsak arra törekedett, hogy közigazgatási szinten kezelje és használja az etnikus identitást, hanem annak megerősítésében és formálásában tevőlegesen is részt vett. Mindezt természetesen saját céljainak megfelelően tette, annak érdekében, hogy a tundraiak életének ezt a szegmensét is ellenőrzése alá vonja. A tundraiak azonban, ahogyan Ventsel megállapítja, a számukra állami szinten létrehozott identitások közül (szaha, dolgán, evenki) az adott helyzethez illeszkedve és sajátos érdekeiknek megfelelően választanak, ezzel mintegy párbeszédet tartva fent a felülről és az alulról jövő etnikus identitások között.

A belső kontroll a kifelé irányuló etnikus identitással szemben már csak az alulról jövő szinthez kötődik, és az orosz és jakut állam részéről igény sincs arra, hogy a belső büntető, regulatív eljárásokat saját rendszerén belül kezelje. Ennek következtében a belső, társadalmi ellenőrzés minden esetben félhivatalos keretek között folyik, ahogyan azt a nevelő és rendfenntartó jellegű megtorló akciók leírásai is megerősítik. A társadalmi ellenőrzés lehet erőszakmentes, ide tartozhat a jó társadalmi megítélés elvesztésének a veszélye és a pletyka, illetve a korcsoportok tekintélyelvű működése, és lehet erőszakos is, mint például a csoportok közti verekedés, bosszú esetében. Szibériában sok esetben – éppen az állami hatalom gyengesége miatt – a lokális közösségek és a rokoni csoportok maguk teremtik meg az igazságszolgáltatás és rendteremtés belső feltételeit.¹² A könyv számomra talán legizgalmasabb fejezete éppen ez, mivel a szerző ez esetben olyan társadalmi gyakorlatot mutat be, amely hangsúlyosan csak a csoport tagjaira, befelé irányul, a külső megítélést és véleményezést szinte ki is zárva. Ennek megfelelően az ilyen típusú belső ellenőrzésről és megtorlásokról igen kevés adatunk van Szibériából. A fejezet erejét az is adja, hogy a szerző elismeri, eredeti kutatásai céljai közt nem szerepelt külön e belső regulatív rendszer vizsgálata (45).

Végül pár szóban szeretnék kitérni néhány formai, a munka lényegét nem érintő kérdésre. Elsőként is a kötet olvasása közben kellemetlen érzéssel töltött el, hogy a szerző hibásan jegyzi le a dolgán szövegeket.¹³ A sok hiba azért is zavaró, mert felvetheti a kérdést, hogy mennyire értette meg a szerző a terepmunka alatt hallott nem orosz beszélgetések tartalmát. A másik hiányosság az adatok könnyelmű kezelése. Egy-két számszaki pontatlanságtól eltekintve (pl. 4) sajnos vannak zavaróbb hibák is. Ilyen a szerző azon megállapítása, hogy a *nasleg*-rendszert mint közigazgatási formát 1995-ben vezették be Jakutiában (131). A *nasleg*-rendszer – amelyet a legpontosabban „területi adózó nemzetségek rendszerének” lehetne fordítani – azonban már a 18. században is működött Közép-Jakutiában. Való igaz, hogy a szovjet rendszerrel és a *nasleg* területén belüli falvasítással hatvan-hetven évig a falu jelentette a közigazgatási egységek alapját, de a falvak határai még ekkor is nagyrészt a korábbi *nasleg* határokhoz igazodtak. Előfordult ugyan, hogy több falu is elhelyezkedett egy-egy *nasleg* területén, de ennél gyakoribb volt (még Közép-Jakutiában is), hogy egy *nasleg* területén csak egy falut hoztak létre.

Szinte minden fejezetben található vagy az egyik, vagy a másik típusú hibából néhány. Ezek a kötet gondolatmenetét valójában nem érintik, de a terepmunka és az adatgyűjtés minőségével kapcsolatban kételyeket ébresztenek az olvasóban, egyes esetekben pedig félrevezetőek is e pontatlanságok.

Összegzés

Egyszerre hagy hátra kérdéseket és válaszol meg másokat Aimar Ventsel könyve és kutatása. A kiinduló kérdésre, miszerint a szocializmus után kialakult helyzetben, amely együtt járt a források igen egyenlőtlen elosztásával is, hogyan birkóztak meg a gazdasági kihívásokkal a tundrai pásztorok, mindenesetre választ kap az olvasó. Az informális, rokoni alapon szerveződő kapcsolatok, a földtulajdon használatán és ismeretén nyugvó rugalmas földtulajdonviszonyok, valamint a rénszarvastartás minőségé-

ből fakadó társadalmi presztízs által irányított rendszer az, amely lehetővé teszi a változatos gazdálkodási formák egymás mellettiségét az anaabryi tundrán. E három tényező rendszerezi, alakítja ki a tulajdonhoz való viszony formáit, amelyeket kifelé az etnikus identitással, befelé pedig a társadalmi kontroll eszközeivel igyekeznek megőrizni, fenntartani a közösség.

Aimar Ventsel munkája az elmúlt öt év Szibériára vonatkozó szociálintropológiai kutatásainak sorába könnyen beilleszthető. Módszereiben, fogalomhasználatában és eredményeiben is félreérthetetlenül viseli magán iskolájának jegyeit. Ennek következtében néhány pontatlansága ellenére is lehet tudni, hogy mit fog meglátni Anaabry és Ürüng Khaia életéből a szerző, ahogyan az is előre látható, hogy milyen következtetéseket von le ezekből az adatokból, ami rendkívül használhatóvá teszi a könyvet, hiszen eredményeit könnyen össze lehet vetni más területeken gyűjtött adatokkal. Ez ugyanakkor a legfőbb kifogásom is a munkával szemben, nem lehet ugyanis érezni, hogy milyen téren hoz váratlan, izgalmas eredményeket, kifejezetten az önálló terepmunka és elemzés alatt kiérlelt, sajátos módszereket a kötet. Valahogy az a különös érzésem támadt többször is az olvasása közben, hogy a szerző saját kutatói előfeltevéseit csak kis mértékben változtatta meg a terepmunka. Számomra a kötet legerősebb részei, éppen emiatt, azok a fejezetek, ahol a szerző egyes fogalmak, előfeltevések használhatóságát kérdőjelezi meg.

Hogy a szerző mennyire kötődik saját előzetes fogalmi apparátusához, különösen az anyag megértésének azon mozzanatában jelentkezik, amikor az orosz állam kolonizációs törekvéseinek a határát a szovjet rendszer kialakulásánál húzza meg, onnan kezdve kizárólag a szocializmuskutatás eredményeire támaszkodva. Kérdéses azonban, hogy a szovjet és a föderatív orosz állam szibériai szerepvállalásának problémája, illetve a tundraiaknak az államon belüli pozíciója és esélyei kizárólag a szocializmus- és poszt-szocializmus-kutatások keretében értelmezhetők-e? Én azt gondolom, hogy nem.

JEGYZETEK

1. A továbbiakban a nemzetközi antropológiai kutatások szóhasználatának megfelelően a *szaha* önnevezést fogom használni a magyarországi néprajzi-antropológiai szakirodalomban ismertebb és bevett *jakut* népnév helyett.
2. Erről a kutatásról külön cikket jelentetett meg a szerző. Ventsel 2004.
3. Ezt az utazást a szerző is megemlíti könyvében, mint egyikét annak a két „field trip”-nek, amely kiegészítette terepmunkáját.
4. A Szovjetunió néprajz- és folklórkutatóinak és kutatási témáinak eltávolodása a terepmunkától egészen más okokkal magyarázható, mint külföldi kollégáiké. Erre e helyt nincs lehetőség kitérni, lásd Slezkine 1994 és Humphrey 1984.
5. Jack Goody több könyvében is kísérletet tesz arra, hogy a rokoni viszonyokat (különös tekintettel a menyasszonyváltásra és a hozományra) eurázsiai keretek közt, Írországtól Dél-Kínáig bezáróan egységes szemlélet által vezetettve vizsgálja.
6. Anderson (2000) kutatása Aimar Ventsel kutatási területétől délnyugatra, a Khantaikához tartozó erdős tundrán végzett réntartók és vadászok, valamint a falu lakosai közt, dolgán és evenki közegeben végzett terepmunkán alapul. Ssorin-Chaikov (2003) pedig Katongában az előző helyszíntől még délebbre, de szintén a faluban, valamint a falu körül tevékenykedő réntartó

- brigád körében gyűjtötte anyagát. A három kutatás közös vonása, hogy egyszerre vizsgálja a falubeli, valamint a falun kívüli (tundrán, erdős tundrán, illetve tajgában zajló) élet jelenségeit.
7. Mindazonáltal ha pontosabb adatokhoz szeretnénk jutni a dolgánokról mint az oroszok által elismert etnikai csoportról, akkor érdemesebb Anderson 2000-ben megjelent munkáját kézbe venni.
  8. A szaha *tongus* szó, amelyből a korábbi szakirodalmi munkákban található *tunguz* szó eredeztethető, a nem szaha életmódot folytató réntartó vadászok pejoratív jellegű jelölője.
  9. Forsyth (1992) Szibéria feltárását és beolvasztását a cári Oroszországba mint gyarmatosítási folyamatot írja le. Slezkine (1994) más oldalról közelíti meg a kérdést: azt kutatja, hogy milyen szemlélet vezérelte az oroszokat akkor, amikor a szibériai népekhez fűződő viszonyukat értelmezni kívánták. Slezkine meglátása szerint a módszerek és a szemlélet, mellyel az oroszok Szibéria ügyeit intézték, a gyarmatosítókra jellemző.
  10. Különösen jó példát ad Mcknight (2002) arra, hogy miképpen lehet értelmezni a kolonializmus és a többségi európaiak hatását az alkoholfogyasztásra és egy terület ökológiai forrásainak kihasználására az ausztrál bennszülöttek közt. A szerző kérdésfelvetése kifejezetten összefüggésbe hozható olyan jelenségekkel is, amelyekkel a Szibériában dolgozó kutató nap mint nap találkozhat. A példák sorát lehetne még szaporítani, de felesleges, a tendencia így is világos: Oroszországot az antropológiai kutatás kevésbé vizsgálja kolonialista államként, mint a poszt-szocializmus jelenségeinek kutatási területeként.
  11. A szerző ezen megállapítása azért is fontos, mert a gyűjtögető és vadásztszadalmak, illetve az állattartó társadalmak bemutatása, leírása az antropológiai szakirodalomban korábban egymástól függetlenül történt, olyan gazdálkodási formáknak tartva őket, amelyek egymást kizárják.
  12. Nikolai Ssorin-Chaikov (2003) könyvének fő gondolata éppen erre, vagyis az orosz állam gyengeségére és az állami szerepeket felvállaló társadalmi gyakorlatra vonatkozik.
  13. Mindenekelőtt a fonetikai átírásban, lejegyzésben bukkannak fel hibák, így például a dolgánban előforduló „ü” hang lejegyzése nem következetes. Az *Ürüng Khaia* („fehér hegy”) alakja a könyvben végig *Uurung Khaia* (7), de más esetben y-nal jelzi a szerző az „ü” hangot, mint a *pöhüölek* (Ventselnél *pöhüölok*, XX, „település”) szó esetében. A hosszúság jelölése teljesen következtelen és érthetetlen. A szerző ott jelöli, ahol nincs (pl. *Uurung*, „fehér”), és nem jelöli, ahol van. Az is megesik, hogy egyazon szót kétféleképpen jelöl (pl. *sakhyyr*, XIX, illetve *sahyyr*, 101, „alap-tábor, raktártábor”). A dolgán nyelv hangállományának számos hibával, pontatlansággal terhelt átadásán túl e nyelv morfológiai szabályait sem tükrözik a lejegyzések: például a *Tiisteekh* („fogas”) helyett *Tiistaakh* alakot lehet látni (93), vagy a *Chöchördaakh* helynév szerepel (12) valószínűleg a *Chochuurdaakh* („kimagasló”) helyett. Az is előfordul, hogy a szerző (valamit félrehallva) egyszerűen teljesen értelmetlen vagy más jelentésű szót ír le: így a *Çolub Tölüür Aryyta* (133) helynév nem azt jelenti, hogy „a sziget, ahol a galamb születik”, hanem azt, hogy „a sziget, ahol a galamb fizet”. A helyes alak *Çolub törüür aryyta* lenne. Ez esetben nyilvánvaló félrehallásról van szó. Megjegyzendő, hogy itt a szerző egy harmadik módon (az „y” és az „u” mellett): „ü” betűvel jelöli az „ü” hangot. A *Chai dakh* kifejezés (149) pedig ebben a formában nem értelmes sem dolgánul, sem szahául, csupán (nyelvjárási változattól függően) a *Chaidyakh* vagy a *Cheidiekke* jelentheti azt, hogy „teázzunk”.

IRODALOM

ANDERSON, DAVID G.

2000 Identity and ecology in Arctic Siberia: The number one reindeer brigade. Oxford: Oxford University Press.

BASHARIN, GAVRIL MIHAILOVIĆ

1956 Istorija agrarnyh otnoshenii v Jakutii. Moskva: Nauka.

FORSYTH, JAMES

1992 A history of the peoples of Siberia. Russia's North Asian colony. Cambridge: Cambridge University Press.

GIULIANOS, ELISE

2006 Secessionism from the bottom up. Democratization, nationalism, and local accountability in the Russian transition. *World Politics* 58(1):276–310.

HANN, CHRIS

2000 The tragedy of the privates? Postsocialist property relations in anthropological perspectives. Halle/Saale: Max Planck Institute for Social Anthropology /Max Planck Institute for Social Anthropology, Working Paper No. 2./

HANN, CHRIS

2003 The anthropology of Eurasia in Eurasia. Halle/Saale: Max Planck Institute for Social Anthropology. /Max Planck Institute for Social Anthropology, Working Paper No. 57./

HUMPHREY, CAROLINE

1984 Some recent developments in the ethnography in the USSR. *Man, New Series*. 19:310–321.

INGOLD, TIM

1986 Reindeer economics: and the origin of pastoralism. *Anthropology Today* 2(4):5–10.

MCKNIGHT, DAVID

2002 From Hunting to Drinking: The Devastating Effects of Alcohol on an Australian Aboriginal Community. London-New York: Routledge.

SLEPCOV PLATON ALEKSEJEVIĆ

1989 Tradicionnaja sem'ja i obrjadnost' u Jakutov (XIX- načalo XX. vek). Jakutsk: Nauka.

SLEZKINE, YURI

1994 Arctic mirrors. Russia and the small peoples of the North. London-Ithaca: Cornell University Press

SSORIN-CHAIKOV, NIKOLAI

2003 The social life of state in Subarctic Siberia. Stanford: Stanford University Press.

VENTSEL, AIMAR

2004 Sakha pop music and ethnicity, *In Properties of culture – culture as property. Pathways to reform in Post-Soviet Siberia.* Erich Kasten, ed. 67–85. Berlin: Dietrich Reimar Verlag.

2005 Reindeer, rodina and reciprocity. Kinship and property relations in a Siberian village. Berlin: LIT Verlag. /Halle Studies in the Anthropology of Eurasia, 7./

CSABA MÉSZÁROS

Post-socialism and post-colonialism. How to understand Siberia in Europe?

This review essay wishes to give an overview about the state of art, that is the actual results and methodologies in Siberia research, done in Western Europe. The author focuses thereby mainly on one particular book, written by an Estonian scholar, Aimar Ventsel in 2005. Ventsel has close relationship to the Max Plack Institute in Halle which plays a central part in the study of post-socialist countries. Ventsel partly aims to address the distinguishing features of post-socialist mentality with regard to the issue of ownership, partly tries to place his material into a wider Eurasian comparative framework. Besides applying these two perspectives, Ventsel is also very much occupied in the analysis of hunters' and pastorals' ecology and in raising the rich body of knowledge concerning the functioning of the Russian government in its islands of state.

